ОТЕЦЪ ПАИСИЙ

ГОД. VIII • МАРТЪ 1935 • КН. 3

СОФИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ:

Стр.

1. Българскитѣ малцинства въ Румъния 121
2. **Проф. Г. П. Геновъ** — Усилия за гарантиране европейския миръ 123
3. **Ст. Гечевъ** — Месианизъмътъ въ българската литература 128
4. **Ив. Кеповъ** — Тримата Чалъковци 139
5. **С. Велковъ** — Хаджи Вълко Чалъковъ, скица . . 139
6. **Д-ръ И. С. Пенаковъ** — Положението на унгарското малцинство въ Чехословакия и ревизионизма 146
7. **Т. Карайововъ** — Турция до прогласяването на нейната конституция 152
8. **Печо Господиновъ** — Върху националния въпросъ 156
9. **Д-ръ Димо Т. Бурилковъ** — Населението на България 160

ПРЕГЛЕДЪ:

Културенъ — Братя Миладинови въ Чехия. **Г. К.** . 167
Вжтрешенъ — Нация и политика. Годишнината отъ падането на Одринъ. **Г. К.** 168
Външенъ — Военниятъ бунтъ въ Гърция. Новото въоржжаване на Германия. **Г. П. Г.** 171
Книжовенъ — Приазовскитѣ българи. **П. Ат.** . . . 174

СПИСАНИЕТО Е ОДОБРЕНО И ПРЕПОРЖЧАНО ОТЪ МИНИСТЕРСТВОТО НА ВОЙНАТА СЪ НАРЕДБА ПО ЩАБА НА АРМИЯТА № 6 § 2 ОТЪ Т. Г.

УМОЛЯВАТЪ СЕ Г. Г. АБОНАТИТѢ, КОИТО СЖ ВНЕСЛИ САМО ПО 20 ИЛИ 30 ЛЕВА СРЕЩУ АБОНАМЕНТЪ НА СПИСАНИЕТО ДА ВНЕСАТЪ И ВТОРАТА СВОЯ ВНОСКА.

Т. Карайововъ

ТУРЦИЯ ДО ПРОГЛАСЯВАНЕТО НА НЕЙНАТА КОНСТИТУЦИЯ

Отъ два вѣка насамъ Турция бѣ въ постояненъ упадъкъ. Следъ руско-турската война отъ 1878 г. Берлинскиятъ конгресъ ѝ остави единъ сравнително малъкъ кжсъ земя въ Европа, но затова пъкъ много важенъ поради стратегическото му значение въ източното Срѣдиземно море и поради сложностьта на балканскитѣ и европейски интереси въ него. Оттука произхожда и взаимната зависимость между вжтрешното състояние на Турция и международното положение въ Европа и на Балканитѣ. Въ 1885 г. биде прогласено Съединението между северна и южна България. Десеть години следъ това се заредиха събития отъ много важно значение за вжтрешното състояние на държавата. Такива бѣха: минаването на четитѣ отъкъ за Македония презъ 1895 г., арменското възстание и кървавото му потушаване презъ 1896 г., критското възстание и гръцко-турската война отъ 1897 г., създаването на македонската революционна организация и нейното засилване, което доведе възстанието отъ 1903 г. и реформитѣ за автономията следъ ревалската среща. Това бѣ въ Европейска Турция. Въ азиятскитѣ владѣния арабитѣ бѣха почти въ постоянно възстание срещу турската власть. Освенъ това християни и мохамедани бѣха раздѣлени въ течение на вѣковетѣ отъ една непреодолима пропасть отъ недовѣрие и умраза. Това раздѣляне се засилваше въ Европейска Турция отъ още по-силната умраза между християнскитѣ народи и отъ аспирациитѣ на съседнитѣ балкански държави.

Съвъкупностьта на тия обстоятелства подчертава едно двойно заключение за духовното състояние на държавата и за основитѣ, на които тя се крепеше, а именно: 1. Че тя се лишаваше напълно отъ сцепление между частитѣ и представляваше едно туловище безъ органическа връзка между тѣхъ и като такова бѣше осждена да се разпадне при първото посилно сътресение, както и стана на 1918 г., и 2. Че най-здравата основа на турската държава, произходяща отъ вѣрското единство между мохамеданитѣ, бѣ подкопана най-напредъ отъ постояннитѣ възстания на арабитѣ, а следъ прогласяването на конституцията отъ 1903 г. отъ младотурцитѣ. Първитѣ действуваха бидейки движени отъ споменитѣ за тѣхния халифатъ и бѣха благоприятствувани отъ географията, отъ тѣхнитѣ бедуински нрави и отъ чуждитѣ материални и морални подстрекателства. Колкото се отнася до младотурцитѣ, искайки да поставятъ панислямската идея въ услуга на своя пантуранизъмъ, тѣ под-

ровиха решително остатъка отъ основитѣ на държавата. Защото панислямската идея значеше господство на всички мохамедани надъ християнитѣ при безусловно равенство и братство между мохамеданитѣ, когато пантуранизмътъ означаваше господство на пантуранската идея надъ всички други народностни и вѣрски идеи, които трѣбваше да се слѣятъ въ първата, за да образуватъ всички народи — мохамедански и християнски — отоманската нация съ турска сжщность. Това бѣха две идеи, които се изключваха. Като се възползуваха отъ примѣра на младотурцитѣ араби и албанци скжсаха въ името на тѣхната народностна идея вѣрското духовно единство и поддържаха постоянитѣ възстания отъ 1909 до 1912 г., които се указаха сждбоносни за сжществуването на Турция.

Но въ това недовѣрие и умраза между мохамедани и християни и между самитѣ християни султанската власть намираше едно отъ най-сгоднитѣ срѣдства, за да поддържа своята власть. Въ това обстоятелство, въ духовния и умственъ мързелъ на нѣкои отъ народитѣ и въ изпитанитѣ административни похвати на турското управление се сломяваше всѣки опитъ за въорженъ отпоръ срещу тиранията на султана. Отъ това правило само арабитѣ, арменцитѣ, българитѣ и най-сетне и албанцитѣ направиха едно щастливо изключение. Но всѣки отъ тия народи действуваше на своя глава и безъ никакво съгласие и общение на революционна почва съ другитѣ народи.

За турския народъ султанътъ и неговата власть бѣха толкова единъ върховенъ политически институтъ, колкото и единъ институтъ вѣрски, който представлява халифата — сѣнката Божия на земята. По тая причина турскиятъ народъ не можа да представи единъ организованъ отпоръ срещу султановата тирания. Само нѣкои негови най-отбрани синове — всѣкога почти поединично — или пълнѣха бездната на Босфора, или отиваха на заточение изъ далечнитѣ и пустинни мѣста на Африка, или най-после чезнѣха въ чужбина, далечъ отъ отечество и отъ свои.

За тактиката на арабитѣ ние вече говориме по-горе. Колкото се отнася до албанцитѣ, причинитѣ за тѣхнитѣ революционни движения бѣха разнообразни и въ зависимость отъ вѣрскитѣ и политически схващания на хората. Така простата маса отиваше да спасява халифа и халифата, а политиканитѣ мечтаеха да създадатъ една автономна Албания, ако не до Воденъ, то поне до Битоля и Велесъ, като въ тия имъ аспирации тѣ бѣха подхранвани отъ австрийски агенти. Видни албанци ми говорѣха презъ 1910 — 1911 г. за създаване на една автономна область отъ Македония и Албания, но въ много мъгливи очертания, относно граници и други сжществени нѣща. Забележително въ случая е, че по сжщото време, което съвпада съ албанскитѣ възстания, въ печата се разискваше единъ подобенъ планъ, който се отдаваше на баронъ Ерентала, австро-

унгарски министъръ на външнитѣ работи.

Потушаването на албанскитѣ движения презъ това време отъ младотурскитѣ генерали бѣ жестоко и нечувано оскърбително за личното и народностно честолюбие на албанския народъ. И той отговори на него съ една дълбока умраза срещу младотурското управление и неговитѣ водачи. Оная часть отъ тоя народъ, която не бѣ на революционна нога отиде стремглаво съ опозиционната турска партия. Така раздѣлянето между двата мохамедански народа бѣ окончателно свършено.

Отъ християнскитѣ народи въ Европейска Турция — като се изключи възстанието на Критъ, което бѣ вече отдавна свършено съ автономията на острова — само българитѣ бѣха решени да се борятъ открито за автономията на Македония, предвидена въ чл. 23 на Берлинския договоръ. Тая борба, уредена и ржководена отъ Вжтрешната македоно-одринска революционна организация въ първия си етапъ завърши съ голѣмото възстание въ дветѣ области въ 1903 г. Последствията отъ това възстание бѣха голѣми и дълбоки въ много направления. Веднага следъ възстанието организацията биде доста разстроена въ нейнитѣ кадри и въ нейното вжтрешно сцепление. Отдавна вече сжществуваше въ нейнитѣ редове едно разцепление между Централния комитетъ и Сандански, който минаваше като идеологъ на лѣвичарството съ социалистически оттенъкъ. Сандански действуваше въ Серския окржгъ и до 1905 г. не се прояви съ стълкновения съ турската власть, задоволявайки се да стои въ горитѣ и въ селата. Колкото се отнася до Централния комитетъ, той скоро се съвзе и благодарение на обстоятелството, че българитѣ въ Турция бѣха запазили своята духовна енергия и не бѣха се поддали на очаяние, както сториха нѣкои водачи, комитетътъ успѣ въ скоро време да подеме пакъ по решителенъ начинъ революционната борба съ четитѣ.

Между това, подъ напора на тая борба и на други околни събития реформеното дѣло се разширяваше и достигна своята върховна точка въ срещата между английския краль и руския царь въ Ревалъ. Въ тая среща бѣха положени твърдитѣ основи на автономията на Македония. Това бѣ първата и решителна печалба на политическа почва отъ възстанието. Но тя не бѣ единствената. Въ цѣлъ свѣтъ се говорѣше за българска Македония. Пресансе, Клемансо и Бераръ отъ френска страна, Ноелъ Бъкстонъ, Браилсфордъ и Леди Гроганъ отъ английска страна, бѣха водителитѣ на свѣтовното обществено мнение въ полза на македонската автономия. Младежитѣ, които следъ възстанието избѣгаха въ Америка, скоро захванаха да изпращатъ на свойтѣ родители шепи злато, съ което се откупваше на безценица земята отъ турскитѣ господари. Духовното обаяние всрѣдъ маситѣ бѣ такова, че всички почти гъркомански села бѣха придобити за Екзархията. И ако Хилми паша не бѣ издалъ заповѣдьта за черковно-народностно статукво, Екзар-

хията щѣше веднага и за винаги да закржгли своето духовно ведомство. Българскиятъ езикъ бѣ се дотолкова наложилъ на всѣкжде и на всички, че голѣмитѣ еврейски търговски кжщи въ Солунъ бѣха поржчали на фабрикитѣ да замѣстятъ гръцкитѣ етикети върху стокитѣ съ български. Безъ младотурския превратъ и при една далекогледна наша държавна политика македонската автономия бѣше единъ узрѣлъ плодъ.

Но тъкмо това именно изплаши гръцкото и сръбското правителства и Цариградската патриаршия, които бѣха рѣшили въ съюзъ между себе си и въ съюзъ съ турцитѣ да провалятъ автономията. За постигане на своята цель гърци и сърби изпращаха следъ възстанието свои чети, които бѣха въ борба съ нашитѣ и които се стараеха да държатъ подъ своята въоржжена заплаха българскитѣ села. Тия чети попрѣчиха за духовното закржгляване на екзархийското ведомство, внесоха смутъ въ часть отъ европейското общественомнение и улесниха задачата на турската власть да задържа изпълнението на реформитѣ, като се оправдава съ враждата и съ борбата между християнитѣ, срещу анархията на които тая власть вземаше позата на спасителна спирачка.

Революционната борба на българитѣ упражни едно двойно и решително влияние и върху турската по-интелигентна класа— и особено между офицерството. Нѣкои административни чиновници и едри землевладѣлци бѣха, ако не дейни членове на организацията, то поне нейни съмишленици и помагачи. Революционната борба събуждаше у офицерството нѣкакво смѫтно чувство на възторгъ отъ самопожертвуването на борцитѣ, но тя въ сѫщото време плашеше тѣхното родолюбиво чуство отъ наближаващето чуждо вмешателство и отъ откжсването на Македония отъ турската централна власть. Тия обстоятелства поясняватъ защо младотурското движение се захвана и свърши само въ Македония и то отъ офицерството на III-ия корпусъ.

Така се захвана въ първитѣ дни на юлий 1908 г. революционното движение, което младотурскитѣ водачи насочиха срещу неограничената власть на султана и на 11. с. м. наложиха на последния конституцията на Мидхатъ паша отъ 1876 г.

Като последствие отъ това българитѣ отъ Турция спрѣха революционната дейность и създадоха българскитѣ конституционни клубове, които трѣбваше да поематъ и водятъ борбата за защита на народнитѣ правдини на почвата на конституцията — съ мирни срѣдства.